

SERVET-İ FÜNÛN EDEBÎ HAREKETİNE MENSUP ŞAİR SIFATIYLA TANINAN SÜLEYMAN NAZİF'İN (1869-1927) SOSYAL SORUNLARA KARŞI DUYARLILIĞI¹

Kabul Tarihi: 02.02.2016

Yayın Tarihi: 13.04.2016

Halil SAĞLAM*

Öz

Süleyman Nazif, Servet-i Fünûn edebî hareketine bağlı sanatçı kimliğiyle bu akıma mensup bütün şahsiyetler için kullanılan “*ferdî duyguların şairi*” sıfatıyla tanıtılır. Başta Tevfik Fikret olmak üzere birçok Servet-i Fünûn sanatçıları için kullanılan bu sıfatın Osmanlı Devleti’nin çöküş ve dağılma sürecine şahit olan birçok Servet-i Fünûn sanatçılarından olduğu gibi Süleyman Nazif’in de sosyal sorunlara duyarlılık yönünü perdelediğini düşünüyoruz.

Türk edebiyatı tarihi açısından bakıldığında genel kabule göre Servet-i Fünûn Edebiyatı, 1896-1901 yılları arasında “*sanat için sanat*” düşüncesi çerçevesinde kendine özgü edebî ilkeler geliştiren ve bu ilkeler doğrultusunda özellikle Fransız edebiyatının etkisiyle şekillenen kısa süreli bir edebî toplamaştır. Bu toplamaşmanın mensubu olarak bilinen Süleyman Nazif’in Servet-i Fünûn Edebiyatı öncesi ve sonrasında kaleme aldığı sosyal içerikli eserleriyle birlikte tanıtılması çok yönlü tarihi şahsiyetini ortaya koymak açısından faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal sorunlar, Servet-i Fünûn, Süleyman Nazif

SÜLEYMAN NAZİF'S (1869-1927) SENSITIVITY ON SOCIAL PROBLEMS WHO KNOWN AS A POET BELONG TO SERVETİ FÜNÛN LITERARY MOVEMENT

Abstract

Süleyman Nazif introduced as poet of individual sense which is a basic banalphrase of Servet-i Fünûn literary movement. We think that thatdefinition disguise many Servet-i Fünûn writer'ssocial themed works - especially Tevfik Fikret - who experiencedextremely collapse and disintegration of Ottoman Empire as well as Süleyman Nazifsocial themed works .

We think that it would give us more useful results to interpret precisely the Süleyman Nazif's worksbefore and after Servet-i Fünûn literary movement as a response to social events who introduced in literary ecole of Servet-i Fünûn -according to generally acceptedopinion-that improved specific literaryprinciples in terms of art for art's sake within short five years 1896 - 1901 when analyzed from the perspective of history of Turkish literature and accordance with these principlesprimarily influencing by French literature outputs verse and prose.

Key Words: Social issues Servet-i Fünûn, Süleyman Nazif

Giriş

Türk edebiyatı tarihinde Servet-i Fünûn Edebiyatı'na mensup Diyarbakır'ın yetiştirdiği önemli bir edebî şahsiyet olarak tanınan Süleyman Nazif Bey'in en önemli özelliklerinden biri de sırasıyla Basra (1909), Kastamonu (1910), Trabzon (1911), Musul ve son olarak Bağdat (1914) valilikleri gibi önemli üst düzey devlet yönetimindeki görevlerde bulunmasıdır. Nazif Bey, yazar ve şairlik yönü yanında özellikle II. Meşrutiyet öncesi ve sonrasında Türk siyasetinde aldığı aktif görevler, çevresi üzerinde önemli tesir alanı oluşturmuş ve bu yönleriyle sosyal sorunlar karşısında sözüne itibar edilen bir şahsiyet olarak itibar görmüştür. Bu noktada Süleyman Nazif hakkında edebiyat tarihi otoritelerinin tespitlerini hatırlatmak önem arz eder. Önder Göçgün : “*Süleyman Nazif,*

¹ Bu yazı, Said Paşa ve Süleyman Nazif Sempozyumu (26-27 Mart 2015 Diyarbakır)'unda sunulan tebliğin genişletilmiş hâlidir.

* Öğr. Gör., Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,

edebiyat tarihimizin vatan, millet, hak, hukuk, hürriyet ve bağımsızlık yolunda, kendisinin de hayran olduğu-Namık kemal'den sonra-en heyecanlı kalemdir.” (Göçgün 2010: IX) ifadesini kullanırken, edebiyatımızın güçlü kalemlerinden Peyami Safa: “Süleyman Nazif'in volkanik mizacı, vatanın en buhranlı, sıkıntı günlerinde püskürtmüş, patlamıştır.” (Göçgün, [Aktaran]. 2010:158) ; Ahmet Hamdi Tanpınar da: “Biz orta yaşlılarla beraber bütün bir nesle vatan duygusunu aşlamış kudretli bir şairdir. Biz genç iken vatan muhabbetini, vatan bağlılığını, Süleyman Nazif'in ateşli kalbinden taşan ateşli yazılarından öğrendik ve hissettik. Nazif, bu vatanın bütün ömründe hiç korkmayan hiç susmayan, kurtuluş için daima feryat eden çok aziz bir evladıdır.” tespitinde bulunur. (Göçgün, [Aktaran]. 2010:112)

Nazif Bey'in sosyal sorunlara karşı tepkisini ve bu tepkisinin ifade aracı olarak kullandığı edebî yönünü *Servet-i Fünûn Öncesi Dönem(1869-1896)*; *Servet-i Fünûn Dönemi(1896-1901)*; *II Meşrutiyete Kadarki Dönem(1901-1908)* ve son olarak *II Meşrutiyetten Sonraki Dönem(1908-1927)* üst başlıklarına göre değerlendirmeye çalışacağız.

1.1. Servet-i Fünûn Öncesi Dönem(1869-1896)

Süleyman Bey'in Diyarbakır'da bulunduğu yıllar II. Abdülhamit'in devlet yönetimine hâkim olduğu bir dönemdir. Şuayb Karakaş'ın tespitlerine göre Şair, 1906 yılında Mısır'da imzasız olarak basılan *Gizli Figanlar* eserinde yer alan vatan sevgisini ve vatanın sefaletinden sorumlu tuttuğu II. Abdülhamit yönetimini tenkit ettiği şiirlerinden bazılarını Diyarbakır'da bulunduğu yıllarda kaleme almıştır (Karakaş 1988:162). Kitapta yer alan *Ebna-yı Vatan(1897)* şiiriyle vatan evladını istibdada karşı mücadeleye çağıran Süleyman Nazif, bu dönemde devletin çöküş sürecinin yönetime karşı içten başkaldırı ile düzeleceğine inanmaktadır. “*Ey Ebna-yı Vatan (vatan evlatları) başlığımı taşıyan şiir; istibdatın eziyet, dert, sıkıntı ve korku dolu baskıcı yönetimine karşı, bu ülkenin çocuklarına hitaben Namık Kemal yolunda kaleme alınmış ve zalimlerden, gaddar, acımasız kimselerden merhamet dilemek ve beklemek yerine, kendileriyle mücadele edip savaşarak vatanın kurtuluşu için, kanını akıtmaktan bile çekinmemek gerektiğini vurgulayan, dolayısıyla buram buram mertlik, yiğitlik, cesaret ve kahramanlık kokan bir milli sesleniştir.*” (Göçgün, 2010: 25-26)

Konumuzla ilgili olarak *Gizli Figanlar* eserinde Bigâneler ve Gazel başlıklı şiirleri tematik açıdan incelendiğinde Süleyman Nazif, *Servet-i Fünûn* dönemi dâhil olmak üzere öncesi ve sonrası dönemlerde ferdî sorunlarından çok sosyal olaylardan kaynaklanan sorunlardan etkilendiğini ve sanatını bu sorunların çözümüne yönelik kullanma gayreti içerisinde olduğunu söyleyebiliriz.

Süleyman Nazif'in bu dönemde ilgilendiği en önemli devlet sorunlarından biri Ermenilerin haksız talepleri üzerine olmuştur. Osmanlı Devleti'nin büyük ölçüde toprak kaybına neden olan 93 harbinden sonra Almanya, İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya ve Avusturya-Macaristan devletlerinin delege düzeyinde katıldıkları Berlin Konferansında (13 Temmuz 1878) Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Anadolu bölgesinde yaşayan Ermenilere yeni imtiyazlar vermesi şartı koşulmuştu. Alınan bu karardan güç bulan Ermeniler içlerinde Diyarbakır'ın da bulunduğu altı doğu ilinde bir Ermeni devleti kurma hayaline kapılmış ve bu amaçla Müslüman Osmanlı halkı üzerine baskı kurmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin zamanla askeri ve ekonomik alanlarda zayıflamasına bağlı olarak Ermenilerin özellikle başta Diyarbakır olmak üzere doğu halkı üzerinde baskıları artmaya başlamıştır. Bu dönemde Diyarbakır'ın münevver insanları aralarında seçtikleri bir heyetle durumu Osmanlı padişahına rapor etme kararı almışlardı (29 Ekim 1895). Süleyman Nazif böylesine ciddi bir sosyal sorun karşısında en aktif görevlerden birini alarak heyetin raportörü olmuştur. Ermenilerin Osmanlı devleti ve Müslüman Diyarbakır halkı üzerinde hain emellerini edebî bir üslûpla kaleme alan Süleyman Nazif, hazırladığı

bu raporu dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamit'e göndermiştir. (Karakaş, 1988:61) Bu olayın yaşandığı yıllarda Süleyman Nazif'in henüz çok genç diyebileceğimiz 26 yaşında olduğunu özellikle belirtmek isteriz.

1.2. Servet-i Funûn Dönemi (1896-1901)

Servet-i Fünûn edebî hareketinin başlangıç tarihi olarak kabul edilen Tevfik Fikret'in Servet-i Fünûn dergisinin yazı işleri müdürlüğüne getirildiği 1896 yılından derginin Hüseyin Cahit Yalçın'ın Fransızcadan çevirdiği *Edebiyat ve Hukuk* makalesini yayınlaması üzerine kapatıldığı 1901 yılına kadar olan dönem Abdülhamit yönetimine karşı kurulan İttihat ve Terakki partisinin hızla örgütlendiği bir dönemdir. Bu süreçte Süleyman Nazif de dönemin birçok şair ve yazarları gibi Abdülhamit'in devleti dağılmaktan kurtarmak için yürüttüğü siyaseti yanlış ve haksız görmekte buna karşı eylem planı geliştiren ittihatçıların sivil kanadı Jön Türklere destek vermekteydi. Nitekim Süleyman Nazif 1896 yılında Osmanlı yönetimi aleyhine çalışan teşekküllere destek vermek için Diyarbakır'dan İstanbul'a oradan da Paris gitmiştir. Süleyman Nazif sekiz aylık Paris hayatında kendine göre haklı sebeplerle muhalif olduğu II. Abdülhamit yönetimine karşı Ahmet Rıza Bey'in *Meşveret* gazetesinde aleyhte yazılar kaleme almıştır (Akyüz, 1997:104). Nazif, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ve her geçen gün daha kötüye giden şartlardan muzdariptir. Paris'te bulunduğu yılda yazdığı Osmanlı donanmasının yetersizliğini konu edinen *Bahriyelilere Mektup* eseri de Nazif Bey'in askerî sorunlara karşı duyarlılığını ortaya koymasından önemlidir.

Süleyman Nazif, Jön Türklerin etkisiyle Paris'te bulunduğu yılda hükümet temsilcisi Ahmet Paşa'yla yaptığı görüşmeler sonucunda Hüdavendigâr mektupçuluğu görevini kabul ederek ülkeye geri dönmüştür. Nazif Bey'in bu dönemde II. Meşrutiyet dönemine kadar ruhen durulmuş olduğu görünür. Servet-i Fünûn edebî hareketinin yayın organı *Servet-i Fünûn* dergisinde yayımladığı şiirleriyle daha çok şairlik yönüyle temayüz eden Süleyman Nazif bu yıllarda dönemin siyasî şartlarının zorlamasıyla sosyal temalara karşı temkinli yaklaşır. Fakat bu yıllara ait şiirleri tahlil edildiğinde onun Osmanlı Devleti'nin yaşadığı sosyal çöküntüler nedeniyle ne derece muzdarip olduğunu gösteren birçok tespitlerde bulunmak mümkündür.

Nazif Bey, kendisine büyük hayranlık duyduğu ve edebi eserlerinin ilham kaynağı olan Namık Kemal'le örtüşen mizacı gereği hiç bir zaman şahsi menfaatleri için kalemini teslimiyetçi bir üslûba alet etmemiştir. Süleyman Nazif'in Osmanlı yönetiminde parlamenter rejiminin gerekliliğini savunduğu ve Ahmed Midhat Efendi'nin bu konuda aleyhte Tercüman-ı Ahval gazetesinde yayımladığı bir yazısına cevap niteliğinde kaleme aldığı *Ma'lumu İlan* "önce 1897 yılında Paris'te imzasız olarak, daha sonra da 1908 yılında Mısır'da Abdülahrar Tâhir imzasıyla neşredilmiştir." (Karakaş, 1988:210)

Süleyman Nazif'in yine bu dönemde yazdığı *El-Cezire Mektupları* (1897) eseri vatanperverlik, devlet yönetiminde rüşvet ve halkın sorunlarına karşı ilgisizlik, köylerde yaşayan insanların sefaleti ve yine Abdülhamit yönetiminin yanlışlıklarını içeren sosyal içerikli önemli bir eserdir.

Süleyman Nazif sosyal alanlardaki sorunları şiir türüyle dile getirdiği birçok eserleri mevcuttur. Bu dönemde yazdığı *Şantöz ve Âlüfte* şiirleri düşmüş hayat kadınların sefaletini ve onlara acıma hissini anlatması açısından dikkat çekicidir. Bir dönem Servet-i Fünûn Edebiyatı'nın temel felsefesiyle sanatın asıl gayesinin güzellik olduğu düşüncesini taşıyan Süleyman Nazif sosyal sorunlara karşı duyarlılığının bir ifadesi olarak vatan topraklarının hızla işgal edilmesi ve Anadolu insanının can ve namusunun tehlikeye

düşmesi karşısında sanat anlayışında bir değişim yaşamıştır. Bu değişimi ve sorumluluk duygusundaki hassasiyeti ortaya koymak için şu ifadeleri burada hatırlatmakta fayda bulunmaktadır: “*Vatanımın pâyitahtını çiğneyen atların ayakları, öyle hissettim ki, benim kalbimde eşiniyor. Çünkü o ayakların altında tezelzül eden şey toprağım ve tarihim idi. O gün şu ’ürümü kaybetmişim*” (Nazif, 1923: 21-22).

Süleyman Nazif'e göre yaşanan bu felaket karşısında hiç bir şair içine kapanıp sadece ferdî duygularını terennüm etmek gafletine kapılmamalıydı. Nitekim Süleyman Nazif kültür tarihimizdeki saygınlığını asıl olarak toplumsal duyarlılığıyla kaleme aldığı nazım ve mensur türü eserleriyle kazanmıştır.

1.3. II Meşrutiyete Kadarki Dönem(1901-1908)

Süleyman Nazif *Servet-i Fünûn* dergisinin kapatıldığı 1901 yılından II. Meşrutiyetin ilan edildiği 1908 yılına kadar topluluğun diğer üyeleri gibi basın hayatından uzak kalır. Sultan Abdülhamit'in devleti dağılmaktan kurtarmak adına otoriter yönetim uygulamaları şair ve yazarları düşüncelerini basın yoluyla ifade etmekten alıkoyuyordu. Fakat Nazif Bey'in bu dönemde de şartları zorlayarak sosyal temalı eserler kaleme aldığını tespit edebiliyoruz. Süleyman Nazif'in bu dönemde *Servet-i Fünûn*, *Hazine-i Fünûn* ve *Malumat* dergilerinde sosyal duyarlılığının karşılığı olarak yayımladığı birçok şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerin birçoğu psikanaliz açıdan analiz edildiğinde şairin sosyal sorunlar karşısında tepkisini ortaya koyduğu birçok bulgulara ulaşmak mümkün olacaktır.

1.4. II. Meşrutiyetten Sonraki Dönem(1909-1927)

II. Meşrutiyetti takip eden dönemde “*milletin askeri, siyasi ve sosyal nitelikli çeşitli dertleri, sıkıntıları aynı şekilde kendisini yakından ilgilendirmeye devam eder.*” (Göçgün, 2010:26)

Bağdat'ın anavatanından ayrılması üzerine 1918 tarihinde İstanbul'da yayımladığı *Fırak-ı Irak* eserinde yer alan şu dizeler, şairin milletin karşılaştığı tehlike ve acı karşısında duyarlılığını ortaya koymasından dikkate değerdir:

“Ey Irak'ın melike-i nâzı,

kalacaksan cihanda biz sensiz;

Yeryüzünde değil bu ömr-i zelil,

Ahirette cihan istemeyiz.” (Çetin, [Aktaran]. 1993:236)

Süleyman Nazif'in sanatını toplum yararına kullanma konusundaki gayret ve hassasiyetini en açık bir şekilde ortaya koyan kanıtlardan biri II. Meşrutiyet'in özgürlük zemininde basın dünyasında yaptığı çalışmaları olmuştur.

Süleyman Nazif, Şinasi'nin 1862'de çıkardığı *Tasvir-i Efkâr*'ı 1908'de Ebuzziya Tevfik ile *Yeni Tasvir-i Efkâr* adıyla tekrar yayınlamaya başlamıştır. Gazetenin genel yayın politikasında amaç, Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü kaotik ortamda Osmanlı halkını düşmanlara karşı mücadele konusunda gayrete getirip sahip olduğu yüce değerleri kendisine hatırlatarak ve halka moral vermek olmuştur. (Topuz, 2003: 116-117)

Süleyman Nazif toplumsal olaylara karşı ilkeli duruşunu göstermesi açısından *Hak* gazetesinin muharrirliğini kabul ediş şartı da burada hatırlatılması gereken önemli bir olaydır. Gazeteci-Yazar Süleyman Nazif, İttihat ve Terakki Hükümetinin yayın organları olan *Hak* gazetesinde kendisine sunulan yazarlık teklifini gazetede İttihatçıların aleyhinde yazı yazabilme garantisini aldıktan sonra kabul etmiştir. (Karakaş, 1988:92) Bu gazetede yayımladığı 55 makalesinde konuların geneli Trablusgarp ve Bingazi topraklarını işgal eden Avrupalılara ve Çanakkale sahillerini topa tutan İtalyanlara karşı sert eleştirileri içermektedir. Nazif Bey'in Ermeni ve Kürt nüfusun yaşadığı bölgelere devlet hizmetleri

getirilmesi ve bu insanların hükümete karşı güvenlerinin kazanılması gerektiği Hak gazetesinde *Şarki Anadolu'da*(1912) başlıklı bir makale bulunmaktadır ki bu yazı da yazarın sosyal sorunlara çözüm arayışı içerisinde olma gayretini ortaya koyması açısından önemli bir yazıdır. Bu sosyal konuların dışında Süleyman Nazif, yazılarında medeniyet yolunda ilerlemek için dil birliğinin sağlanması gerektiğine de işaret eder. (Şuayb, 1988:96)

Süleyman Nazif'in yazı hayatının en verimli devresi *Hadisât* (1918) gazetesinde olmuştur. Gazetede Nazif Bey'e ait 121 âdet başyazı olmak üzere toplam 130 yazı tespit edilmiştir. Bu yazılarda ele alınan temel konular: Ermeni sorunu, İzmir işgali ve Türk milliyetçiliği gibi tamamen sosyal içerikli konular olmuştur. İstanbul'un işgali üzerine son derece edebi ve hassas duygularla kaleme alınan meşhur *Kara Bir Gün*(1918) makalesinin yayın organı *Hadisât*, Süleyman Nazif için sosyal konular hakkında düşüncelerini halkla aktardığı önemli bir yayın organıdır.

“Ermenilerin hazırlandıkları katliam hareketlerine karşı Doğu vilayetlerinin korumasını amaçlayan Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-yı Hukuk-ı Milliye Cemiyetinin kurulmasına da öncülük eden Nazif Bey'in, Rum ve Ermenilerin Fransızların İstanbul'a girişi esnasında yapmış oldukları sevinç gösterileri aleyhinde son derece sert bir üslupla kaleme almış olduğu Kara Bir Gün isimli yazısı Hadisat gazetesini 17 gün kapatılmasına neden olmuştu. Zaten Süleyman Nazif Bey bundan birkaç sene sonra, Mart 1920 tarihinde işgal kuvvetleri hakkındaki sert beyanatları ve yazıları nedeniyle İngilizler tarafından Malta adasına sürülmüştür.” (Kurt, 2012:159)

29 Kasım 1918'de kurulan 52 yerel dernekten oluşan Milli Kongre'ye bu dönemde destek veren Nazif Bey'in işgalden kurtulmak için çözüm önerisi Rıza Tevfik, Refik Halid ve Cenap Şahabettin gibi yazarların da ortak görüşü olan silahlı mücadeleden ziyade siyasi ve diplomatik girişimlerde bulunmak olmuştur. (Çetişli: 2012:104) Fakat işgal güçlerinin Osmanlı halkı üzerine kurdukları baskı ve zulüm arttıkça ve buna karşı silahlı mücadele veren Kuva-yı Milliye'nin düşman kuvvetlerine karşı başarı haberleri geldikçe diplomasi yoluyla çözüm arayışında olan birçok aydın gibi Süleyman Nazif'in de mücadele konusunda görüşleri değişmiştir. (Çetişli: 2012:104)

II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Partisinin kurduğu bir istihbarat teşkilatı olan Teşkilat-ı Mahsusa'nın faaliyetlerinde de Nazif Bey'in aktif rol aldığını görüyoruz Teşkilatın askerî kanadı, işgalcilere karşı gizli gerilla operasyonları düzenlerken Mehmet Akif ve Süleyman Nazif gibi kalem sahibi yazarlar milli direnişi sivil çevrede canlı tutabilmek için yazılarıyla halkı motive etmeye çalışıyorlardı. Hatta Süleyman Nazif bu amaçla kurulan Telkin ve İrşad Kolunda cesaretle çalışmalarda bulunuyordu. Bu dönemde de Süleyman Nazif, bireysel ve sosyal vicdanlarda yer alan önemli sorunları yazılarının temel konusu haline getiriyordu.

II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı basın dünyasında en saygın gazete ve mecmua sayfaları incelendiğinde Nazif Bey'in bu sayfalarda Osmanlı topraklarının işgal edilmesi, Abdülhamit yönetiminin yanlış ve eksiklikleri, Ermeni isyanı, Türkçülük, Osmanlılık fikir akımları, Atatürk'ün milli mücadelesi ve İttihat Terakki Partisi'nin icraatları gibi dönem itibarıyla birçok önemli sosyal içerikli konularda çok sayıda makale yayımladığı görülecektir. Bu makalelerin sayısını şahsi ıstırap ve aşklarını dile getiren özellikle *Servet-i Fünûn* dergisinde yayınlanan dar temalı az sayıdaki şiirleriyle karşılaştıracak olursak Süleyman Nazif'in sanatında sosyal duyarlılığın ağırlıklı yönü daha net bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Cemiyet-i Akvam'da yani bugünkü adıyla *Birleşmiş Milletler Topluluğu'nda* bir konuşma yapan İngiliz delegesi Türkiye'deki azınlıklara eziyet edildiğini iddia etmiştir. Nazif Bey, yapılan bu konuşmadan oldukça müteessir olmuş kaleme aldığı *Hazret-i İsa'ya*

Açık mektup(1924) eseriyle bu iddiayı esaslı ve güçlü üslubuyla hicvetmiştir.(Göçgün, 2010:18)

Süleyman Nazif'in duyarlılığının sınırları sadece kendi vatan sınırları içinde yaşayan sorunlarla ilgili değildir. O dönemde İspanya ve Fransa'ya karşı hürriyet mücadelesi başlatan Rıfat Mücahidi'nin kahramanlıklarını anlattığı *Kâfir Hakikat* (1926) eseri bu konudaki görüşümüzü destekler niteliktedir.

SONUÇ

Şairler ve yazarlar bir milletin hassasiyetlerinin ve değerlerinin çığnendiği hiçe sayıldığı bir dönemde o milletin zulme karşı gürleyen sesi olurlar. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kaotik ortamda Diyarbakırlı Süleyman Nazif'in şairlik, hatiplik ve yazarlık vasıflarıyla halkın duygularına tercüman olduğunu ve halkı toplumsal konularda bilinçlendirmeye çalıştığını açıkça göstermeye çalıştık.

Diyarbakır'ın zengin tarihi ve kültürel zemininde yetişmiş şahsiyetlerden biri olarak Süleyman Nazif'in Servet-i Fünûn Edebiyatı şairi sıfatının yanında bu edebi harekete mensup olmadan önceki ve II. Meşrutiyet sonrasında vefatına kadar geçen sürede özellikle gazetede ve mecmualarda yayımladığı fikir yazılarıyla Türkiye sevdalısı bir dava adamı yönü ihmal edilmemelidir. Nitekim sanatçının nazım ve nesir türünde kaleme aldığı eserleri bir bütün halinde değerlendirildiğinde Süleyman Nazif'in Tanzimat Edebiyatı'nın "sanat toplum içindir." anlayışına göre sanatını icra ettiği ortaya çıkacaktır. Süleyman Nazif'in bugün başta edebiyat tarihimiz olmak üzere siyasi tarihimizde de önemli bir şahsiyet olarak kabul edilmesinin en önemli sebebinin sanatını sadece kendisine has ince duygu ve düşüncelerini terennüm ettiği bir vasıta aracı olarak kullanmayıp bunu sosyal ve siyasal sorunların bir ifade aracı olarak değerlendirmesine bağlayabiliriz.

KAYNAKLAR

1. Akyüz, Kenan. (1997), *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul.
2. Çetişli, İsmail. (2012), *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
3. Çetin, Nurullah. (1993), "Süleyman Nazif'in Fırah-ı Irak Adlı Eseri", *Türkoloji Dergisi*, C. XI, S.1, s.233-256.
4. Demir, Ahmet.(1993), "Süleyman Nazif Şiirinde Namık Kemal Etkisi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 22, s.58-71.
5. Gür, Muhammet. (1992), *Makale ve Mektuplarına Göre Süleyman Nazif*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.
6. Göçgün, Önder. (2010), *Süleyman Nazif*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.
7. Topuz, Hıfzı. (2003), *II.Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Yay., İstanbul.
8. Kaplan, Mehmet. (1969), *Şiir Tahlilleri I*, Tanzimat'tan Cumhuriyete Kadar, Dergah Yay., İstanbul.
9. Karakaş, Dr. Şuayb. (1988), *Süleyman Nazif*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.
10. Korkmaz, Ramazan, (2009), *Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000 El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara.
11. Kurt, Burcu. (2012), "Irak'ta 'Muktedir' ve 'Müşteki' Bir İttihatçı:Süleyman Nazif Bey'in Basra Valiliği", *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)* Cilt. 7, S. 2, s.155-179

12. Mardin, Şerif. (1986), “19.yy.da Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti” Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 2, İletişim Yay., İstanbul.
13. Süleyman Nazif (1923), *Çal Çoban Çal*, Kader Matbaası, İstanbul.
14. Uç, Himmet. (2008), *Psikanalitik Edebiyat*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.

düşünce